

Sürdürülebilir Kalkınma: Uygulamalı Antropolojinin Eylem Alanı

*Sustainable Development: Action Field of Applied
Anthropology*

Urungu Akgül*

Özet

Sürdürülebilir kalkınmanın temel ilkesi, ekonomik, çevresel ve sosyal olmak üzere üç farklı alanda sürdürülebilirliği sağlamaktır. Kaynak temelli ve kurumsal olmak üzere, yenilenebilir kaynakların yönetilmesini etkileyen iki değişik faktör bulunmaktadır. Karakteristik özelliklerinin korunabilmesi için ekonomik, çevresel ve sosyal bileşenlerin yenilenme kapasiteleri, sistemin doğal sermayeleri olarak algılanmak zorundadır. Bilhassa sosyal bileşene ilişkin kurumsal faktörler, sürdürülebilir kalkınmanın gereksinim duyduğu kapasitelerin korunabilmesi ve desteklenebilmesi açısından geniş bir eylem alanı sunmaktadır.

Anahtar kelimeler: *Sürdürülebilir kalkınma, sürdürülebilirlik, uygulamalı antropoloji*

* Araştırma Görevlisi Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü.

Abstract

The basic principles of sustainable development are providing sustainability in three different areas: economic, environmental and social. There are two different factors influence the management of renewable resources, resource-based and institutional factors. Regenerative capacities of economic, environmental and social components must be perceived as natural capitals of the system for maintaining its characteristics. Especially the institutional factors of social component are providing a wide action field for applied anthropologists to maintain the required capacities for sustainable development.

Keywords: Sustainable development, sustainability, applied anthropology

Sürdürülebilir Kalkınma

Sürdürülebilirlik sözcüğü dilimizde, İngilizce “sustainability” sözcüğünün karşılığı olarak kullanılan, fakat Türk Dil Kurumu’nun yayımladığı Türkçe Sözlükte karşılığı bulunmayan bir kavramdır. Ancak ifade ettiği anlam açısından incelendiğinde, bir devamlı olma, daim olma, süreklilik arz etme durumuna gönderme yaptığı açıktır. Zaten İngilizce aslında da “daimi olma kapasitesi”¹ biçiminde tanımlanmaktadır. Ne ki, sürdürülebilirlik sözcüğü devamlı olma ya da süreklilik arz etme durumlarından farklı olarak, isteğe bağlı dışsal bir etkene bağımlılığı da ifade eder. Zira bir şeyin sürekli olması durumu herhangi bir iradeden bağımsız olarak da gerçekleşebilirken, sürdürülebilir olması, bütün koşullar uygun olsa bile, bir iradenin bu doğrultuda tercih kullanmasına bağlıdır.

Zaten sürdürülebilirlik sözcüğü de uluslararası düzeyde tek başına pek bir anlam ifade etmemekte; doğal kaynakların kullanımı, hava kirliliği, doğaya bırakılan atıklar, çevre, ekonomi, kalkınma gibi doğrudan insan

¹ Daimi olma kapasitesi: (Sustainability is the capacity to endure)

iradesine ve edimlerine bağlı kavramlarla ilişkili olarak kullanılmaktadır. Sürdürülebilirlik, bu çalışmada da toplumun ekonomik ve sosyal gelişiminin sürekli olması için gereken iradenin doğru ve yeterli biçimde hayata geçip geçmediğinin sorgulanması çerçevesinde, yani kalkınma kavramı çerçevesinde, sürdürülebilir kalkınma olarak ele alınmıştır.

Sürdürülebilir Kalkınmanın Tarihsel Gelişimi

Sürdürülebilir kalkınma kavramı, endüstri devrimi ile başlayan ve günümüzde de devam eden, ham maddenin işlenmiş ürüne dönüştürülmesi süreçlerinin, yalnızca ekonomik faydaya dayalı, uzun vadede çevresel ve sosyal gelişimin önünü tıkayıcı sistematiğine bir alternatif olarak ileri sürülmüştür. Kavramın kabul görmeye başlaması, 1970 ve 1980'li yıllardan başlayarak bir dizi uluslar arası toplantıda dile getirilmesiyle olmuştur. Kavramın ilk kez ortaya atılışı, Club of Rome tarafından yayımlanan "Büyümenin Sınırları"² adlı raporla gerçekleşir. Bu raporda, 21. Yüzyılda insanoğlunu bekleyen tehlikeler üzerinde durulmaktadır (Meadows ve Meadows, 1972)

Sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma kavramlarının gelişmesinin önünü açan ikinci adım, yine 1972 yılının Haziran ayında Birleşmiş Milletlerin Stockholm'de düzenlediği, Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansında³ gelmiştir. İnsanın içinde yaşadığı ekolojik çevrenin korunması, iyileştirilmesi ve gelecek nesillere bozulmadan aktarılabilmesi konularındaki kaygıları gündeme taşımış, böylelikle, sürdürülebilirlik ve

² Büyümenin Sınırları: Limits of Growth

³ Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı: United Nations Conference on the Human Environment (UNCHE).

sürdürülebilir kalkınma kavramlarının geliştirilmesinde bir temel teşkil etmiştir. (UNEP, 1972).

Sürdürülebilir kalkınma kavramının dünya gündemine oturmasını sağlayan bir başka adım da “eko-gelişme” kavramının önerilmesi olmuştur. Eko-gelişme, “bölgesel veya yerel düzeyde, içinde yaşanılan ekolojik çevrenin olanaklarını ve sunduğu kaynakları akılcı kullanan, uygulanan teknolojik seçeneklerin ekolojik çevre ve toplumun diğer gereksinimlerini de gözetmesini de içeren bir gelişme olarak tanımlanmaktadır” (Portal on Sustainability, 2002; Levent, 1999).

Meadows’lar (1972) tarafından gündeme getirilen “dünya sisteminin dengeli bir şekilde sürdürülebilmesi” ve “eko-gelişme” kavramları, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonunun⁴ (Brundtland Komisyonu olarak da bilinmektedir) 1987 yılında yayımladığı, Ortak Geleceğimiz⁵ adlı raporunda ilk kez resmi olarak kavramsal bir çerçeveye oturtulmuştur. Böylece, dünyanın politik ve ekonomik süreçlerini yürüten bütün uluslar arası organizasyonları Sürdürülebilir Kalkınma⁶ kavramını kullanmaya başlamıştır.

Brundtland Komisyonu raporunun getirdiği en önemli aşamalardan biri, sürdürülebilir kalkınma kavramına dair kullanımı bugün de en yaygın olan, “Bugünün gereksinim ve beklentilerini, gelecek nesillerin kendi gereksinim ve beklentilerini karşılayabilme olanaklarından ödün vermeksizin karşılayabilmek” (WCED, 1987), biçiminde ifadesini bulan tanımı ilk kez önermiş olmasıdır.

⁴ Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu: World Commission on Environment and Development (WCED).

⁵ Ortak Geleceğimiz: Our Common Future.

⁶ Sürdürülebilir Kalkınma: Sustainable Development.

Brundtland Raporunu takip eden süreçte, sürdürülebilir kalkınma kavramına ilişkin ortaya konan bir başka rapor da, Yeryüzünü Önemsemek: Sürdürülebilir Yasam İçin Bir Strateji⁷ (IUCN, UNEP, ve WWF, 1991) başlığıyla hazırlanan rapordur. Sürdürülebilir kalkınmanın ilkeleri bu raporda geliştirilmiş ve uygulanabilir bir strateji önerilmeye çalışılmıştır. Rapor eş zamanlı olarak, ekonomin sürdürülebilirliği konusunu da içermektedir. Bu yolla, yalnızca yaşamsal kaynakların kullanımı sorunu değil, sürdürülen yaşamın kalitesi sorunu da ele alınmıştır.

Haziran 1992’de Rio de Janeiro’da düzenlenen ve Yeryüzü Zirvesi⁸ olarak da anılan Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı⁹, Brundtland Komisyonu ve hazırlamış olduğu raporu sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınmayla ilgili kavramsal çerçeveyi oluştururken temel almıştır. Yeryüzü Zirvesi, sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma kavramlarına dair uluslar arası uzlaşmayla alınan beş maddelik anlaşma nedeniyle önemlidir. Kabul edilen beş önemli uluslararası belge, Gündem 21¹⁰, Rio Çevre ve Kalkınma Deklarasyonu, Ormanlar üzerine İlkeler Beyanatu, iklimsel Değişim üzerine Çerçeve Konvansiyonu ve Biyolojik Çeşitlilik Konvansiyonu olarak kayda geçmiştir. Sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınmanın kavramsal çerçevesiyle doğrudan ilintili olan Gündem 21’dir. Gündem 21, kalkınma ve ekolojik çevre arasında bir denge kurulmasını öneren sürdürülebilir kalkınma kavramının siyasal ve ekonomik anlamda uluslararası kabul gördüğünün belgesi olması nedeniyle bu beş anlaşma arasındaki en önemli metindir.

⁷ Yeryüzünü Önemsemek: Sürdürülebilir Yasam için Bir Strateji: Caring for the Earth: A Strategy for Sustainable Living.

⁸ Yeryüzü Zirvesi: The Earth Summit.

⁹ Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı: United Nations Conference on Environment and Development (UNCED).

¹⁰ Gündem 21: Agenda 21.

Gündem 21 ve önerdiği yaklaşımlar, hayata geçirilen endüstriyel projelerin yarattığı etkilerin insanların ekolojik çevrelerine, geçim kaynaklarına ulaşım olanaklarına, hane halkı gelirlerine ve yaşam kalitelerine yaptığı olumsuz etkilerin doğrudan uygulamalı antropolojinin çalışma alanları ile doğrudan ilintili olduğundan, aşağıda özetlenerek açıklanmaya çalışılacaktır.

Çıkış noktası, Haziran 1992'de Rio de Janeiro'da gerçekleşen ve Yeryüzü Zirvesi olarak adlandırılan Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı olan Gündem 21, yalnızca kalkınma ve ekolojik çevre arasında bir denge kurulmasını önermekle kalmaz. Aynı zamanda kurulması önerilen dengenin, hangi ilkeler üzerine inşa edileceğini de tanımlar. Bu nitelikleri ile dünyadaki çevreci hareketler açısından bir dönüm noktası oluşturan ve adeta bir çevre manifestosu gibi kabul edilen Gündem 21, ekolojik çevre ve kalkınma arasında kurulması istenen dengenin gerekli mekanizma ve süreçlerini Birleşmiş Milletler ve ülke hükümetleri nezdinde kabul ettirmesi ve siyasal taahhüt altına alması nedeniyle çok önemlidir.

Rio Konferansında, aralarında Gündem 21'in de bulunduğu beş uluslararası belge kabul edilmiştir. Gündem 21¹¹, aşağıdaki ilkelerle özetlenebilir:

1. Kalkınma ve çevre arasında denge kurulmasını hedefleyen “sürdürülebilir gelişme” kavramının yaşama geçirilmesine yönelik bir eylem planı niteliğindedir.

¹¹ Gündem 21'e dair bütün bilgiler verilen adresten derlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: (http://www.zeytinburnu-bld.gov.tr/varliklar/Turkce/download/pdf/yerel_kalkinma/1_gundem_21_nedir.doC).

2. İnsanın temel gereksinimlerinin karşılanmasını, yaşam standartlarının iyileştirilmesini, ekosistemlerin daha iyi korunmasını ve yönetilmesini amaçlamaktadır.

3. Bir yandan günümüzün ağırlıklı sorunlarının üstesinden gelmeyi, öte yandan da dünyamızı gelecek yüzyılın tehditlerine karşı hazırlamayı, bir başka ifadeyle, 21. yüzyılın gündemini oluşturmayı hedeflemektedir.

Gündem 21 öncelikle eşitsizliklere, giderek artan yoksulluk, açlık, hastalıklar ve cehalete, ekosistemlerdeki süre giden kötüleşmeye vurgu yapar. Bu kötü gidişe çare olarak ise küresel bir ortaklık modelini önerir. Bu model kapsamında önerilen, yönetimden yönetişime geçiş yani, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve diğer yerel aktörlerin, uluslararası topluluk ve merkezi yönetimler tarafından “ortaklar” olarak görülmeye başlanmasıdır.

Küresel ortaklık ilkelerinin kabul görmesini sağlayan, 1992 Rio “Yeryüzü Zirvesi”nden başlayarak, 1994 Kahire Nüfus ve Kalkınma Konferansı, 1995 Kopenhag Sosyal Gelişme Konferansı, 1995 Pekin Dördüncü Dünya Kadın Konferansı, 1996 İstanbul Habitat II “Kent Zirvesi” ve son olarak 2002 Johannesburg Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi’ne uzanan küresel Birleşmiş Milletler konferansları gibi zirvelerdir.

Küresel ortaklık ilkelerinin temel yaklaşımı, tüm program alanlarına yönelik finansman politikalarının belirlenmesi, yeni kaynakların yaratılması, uygulanabilir teknik ve ekonomik araçların belirlenmesi, merkezi yönetim-yerel yönetim ilişkilerinin desantralizasyon anlayışı doğrultusunda güçlendirilmesi, hükümet ve hükümet dışı kuruluşlar arasında işbirliğinin geliştirilmesi ve halkın etkin katılımının sağlanmasıdır. Ana hedef çok aktörlülük ve toplumsal uzlaşmadır.

Bu ilkelerle paralel olarak yeni bir süreç başlamış, uluslar arası toplum çözümü merkezi hükümetlerde aramak yerine, doğrudan yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları ile ortaklık kurmaya başlamıştır. Böylece yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarının “ortak” statüsüne yükselmeleri sağlanmıştır. Bu sürecin sonunda:

1. Dünyada demokratikleşme sürecinin en güçlü araçlarından olan yerel yönetimlerde yeniden yapılanma önem kazanmış ve yerel düzeyde kurumsallaşma, uluslararası topluluğun ve ulusların dikkatini giderek daha çok çekmeye başlamıştır.

2. Demokratik uygulamaların, çoğulcu ve katılımcı politikaların en somut biçimde gerçekleşme olanağını ve ortamını bulduğu yerel yönetimlerin, 2000’li yıllara yepyeni bir anlayışla hazırlanmalarının önemi giderek daha iyi anlaşılmaya başlanmıştır.

3. Yeni bir yüzyıla girerken, özerk, katılımcı, saydam ve etkin yerel yönetimlere olan gereksinim giderek kendini göstermeye başlamıştır.

4. Yerel yönetimlerin yeniden yapılanması ve yerel yönetimlerin demokratikleşme sürecine katkılarını arttırabilme mekanizmalarının oluşması için çalışmalar hızlanmıştır.

2002 yılında Johannesburg’da yapılan Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi sonucunda iki temel belge ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri “Uygulama Planı”, diğeri ise siyasi iradenin yansıtıldığı “Siyasi Bildiri”dir (UN, 2002; Ağça, 2002; s:32; Tuğcu, 2006). Zirve sonunda ortaya çıkan Uygulama Planı’nın içeriği şöyle özetlenebilir:

1. Yoksulluğun ortadan kaldırılması,
2. Sürdürülebilir olmayan üretim ve tüketim kalıplarının değiştirilmesi,
3. Ekonomik ve sosyal kalkınmanın doğal kaynak temeline göre korunması ve yönetilmesi,

4. Küreselleşen dünyada sürdürülebilir kalkınma,
5. Sağlık ve sürdürülebilir kalkınma,
6. Gelişmekte olan küçük ada ülkelerinin sürdürülebilir kalkınması,
7. Afrika için sürdürülebilir kalkınma,
8. Uygulama araçları

Sürdürülebilir kalkınma için kurumsal yapı, olarak ele alınan ana başlıklar çerçevesinde, aşağıdaki hedefleri de içeren bir dizi hedef ortaya konmuştur: (UN, 2002; Tuğcu, 2006)

1. 2015 yılına kadar temiz su ve atık su hizmetlerine sahip olmayan kişi sayısının yarıya indirilmesi,
2. 2010 yılına kadar biyolojik çeşitlilik kaybının azaltılması,
3. 2015 yılına kadar balıkçılık alanlarında en yüksek verime ulaşılması,
4. 2020 yılına kadar insanların yaşam koşullarının iyileştirilmesine dönük önlemler alınması,
5. Halen enerjiye erişimi olmayan insanlara enerji temin edilmesi ve yenilenebilir enerji kaynakları payının arttırılması,
6. 2020 kimyasalların kullanımında ve üretiminde insan sağlığı ve çevre üzerindeki olumsuz etkilerin azaltılması,
7. Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi için küresel çevre imkânının ana kaynak olarak belirlenmesi,
8. Uluslararası, bölgesel ve ulusal düzeyde hava kirliliğinin azaltılması için işbirliğinin geliştirilmesi,
9. Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında tüm ülkelerin yararına olan açık, hakkaniyetli ve ayrımcı olmayan çok taraflı ticari ve finansal sistemlerin sağlanması,
10. Gelişme yolundaki ülkelerin borç sorunlarına geniş kapsamlı olarak hitap edebilmek bakımından yenilik getiren mekanizmaların desteklenmesi,

11. İyi yönetim konusunda ortaklık anlayışının belli başlı grupları kapsayacak şekilde ve her düzeyde geliştirilmesidir.

Zirve'nin bir diğer önemli çıktısı da, Johannesburg bildirisi olarak da adlandırılan Siyasi Bildiri'dir (UN, 2002). Bildiri, ülkelerin sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak üzere yerel, bölgesel ve küresel düzeyde üzerlerine düşen sorumluluk konusuna odaklanmıştır. Bunun yanında, yapılacak olan uygulamalar konusunda tarafların kararlılıklarını vurgulamakta ve ekolojik çevrenin korunması için üstlenilmesi gereken yükümlülüklerinin altını çizmektedir.

Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları

1970'li yıllardan bu dönemde, ekolojik sorunların tek başına ele alınıp çözülemeyeceği, etkin bir çözüm stratejisi geliştirebilmek için, dünyanın az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerindeki nüfus artışı sorunu, giderek artan yoksulluk ve uluslararası düzeydeki fırsat eşitsizliği ile mücadele yöntemlerini, sınırsız kaynak tüketimi ve kaynak paylaşımı gibi faktörleri de içerecek biçimde, yeni bir yaklaşımla ele alınması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. İnsanlığın kendi kendini yok etmemesi için tek çıkar yolun, ekolojik çevrenin korunması ve ekonomik kalkınma arasındaki hassas dengenin hem çevresel ve sosyal gelişmeyi hem de ekonomik kalkınmayı destekleyecek biçimde kurulması olduğu da bu dönemde anlaşılmıştır.

Ekolojik çevre konusundaki farkındalığın arttığı bu süreç, sürdürülebilirlik kavramının hayata geçirilmesine yarayacak mekanizmaların da oluşturulduğu bir süreç olmuştur. Önerilen mekanizmaların tümü, üç temel ilkeye dayanmaktadır. Bunlar, çevrenin korunması, kirliliğin önlenmesi ve "sürdürülebilir kalkınma" ilkesinin yasama geçirilmesinin, ancak "yerinden" çözümlerle mümkün olacağını giderek daha iyi

anlaşılması; ekolojik çevrenin en geniş katılımıcılık gerektiren bir alan olduğunun kabulü ve çevre korumanın doğasının toplumsallaşma, koruma kavramı, doğrudan katılım ve demokratikleşme temeline oturduğu, dolayısıyla da demokratikleşmeyi ve kentsel hakları savunmayı gerektirdiği düşüncesinde uzlaşma¹² olarak özetlenebilir

İlkeler üzerinde bir uzlaşmadan söz etmek mümkün olsa da sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma kavramları, tek yönlü bir gelişim izlememiştir. Ele alındığı her toplum ve ekolojik çevrede, var olan sorunların çeşitliliği kadar çeşitlilik göstermektedir. Dolayısıyla sürdürülebilir kalkınmaya dair tek bir tanım ya da standart bir tariften söz etmek mümkün değildir.

Sürdürülebilirlik¹³ sözcüğünün sözlük anlamlarından biri de “bir kaynağın, tüketilmemek, bitirilmemek ve sonsuza kadar yok edilmemek üzere işlenme ve/veya kullanılma yöntemidir”¹⁴. Bu anlamıyla ele alındığında sürdürülebilirlik kavramı, özellikle gelişimini gösterdiği 20. Yüzyılın son çeyreğinde, küresel politika, ekonomi, enerji kaynaklarının kullanımı ve paylaşımı, teknoloji, üretim, planlama gibi insan hayatında birincil öneme haiz süreçlerin tasarlanması en önemli kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir görüşe göre sürdürülebilirlik, uzun dönem ekonomik, çevresel ve toplumsal sağlıkla doğrudan ilintilidir. Bu çerçevede, “ekonomik çeşitlilik yaratmak, sağlıklı çevreler oluşturmak ve bunları devamlı kılmak, sağlıklı toplumlar yaratmak ve yerel gereksinimleri karşılamak üzere yeni yöntemler aramak gerekmektedir” (Bauen, Baker ve Johnson, 1996). Adı geçen

¹² GÜNDEM 21 NEDİR? (www.la21.turkey.net 2006).

¹³ Sürdürülebilirlik: sustainability.

¹⁴ Webster's 10th New Collegiate Dictionary.

yazarlar, toplumda sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için aşağıdaki altı ilkeyi önermektedirler:

1. Bir yere karşı aidiyet duygusu beslemek,
2. Toplumsal canlılığı desteklemek,
3. Değişimle karşı karşıya kalındığında esneklik ve adaptasyonu desteklemek üzere yerel kapasite oluşturmak,
4. Lider olarak sorumluluk duygusunu desteklemek,
5. Yerel ve yerel-üstü düzeylerde iliksilerin ve bağlantıların önemini desteklemek, pekiştirmek ve
6. Yerel sosyal yapısı içinde eşitliği artırmak.

Yukarıdaki ilkelere dayalı olarak düşünüldüğünde sürdürülebilir kalkınma, Oktay'ın, (2005: 58-59) aşağıdaki anlatımında ifadesini bulur:

... atık ve kirliliği sınırlandırarak, dezavantajlı insanların durumunu iyileştirerek, doğal kaynakları koruyarak, kişiler arasında değerli bağlantılar kurarak, yardımlaşma ve faydaya önem vererek ve ekonomileri yeniden canlandırmak için yerel varlıkları geliştirerek, tüm insanlar için yaşam kalitesini artırmak üzere ortaya konulmuş çok-boyutlu bir yöntemi temsil etmektedir.

Bu sav diğer araştırmacılar tarafından da desteklenmektedir. Örneğin Selman (1996), sürdürülebilirliğin, hem ürün hem de süreç ile ilgili olduğunu savunarak, sürdürülebilirlik için üç temel ilke önermiştir:

1. Etkin kaynak yönetimine olan gereksinim (beraberinde etkin enerji kullanımını getirir),
2. İnsani ve doğal sistemlerin temel ilkeleri arasında ve içinde uyumlu ilişkilere olan gereksinim (beraberinde yenilenebilir kaynak kullanımına geçişi getirir),

3. Tutum ve davranışlarda radikal değişiklikleri yürürlüğe koyma.

Bu görüşe dayalı olarak birkaç araştırmacının sürdürülebilirlik kavramına ilişkin düşüncelerini aktarmak anlamlı olacaktır. Öncelikli olarak Whitelegg (1993) sürdürülebilirliğin “küresel olma dışında bir başka anlamı olamayacağı görüşündedir”. Barton ve diğerleri (1993) tarafından da desteklenen bu görüş, sürdürülebilirliğin küresel ekoloji ile ilgili olduğu, yeryüzünün sağlığının korunması ve hava, toprak ve malzeme gibi ana kaynakların idareli kullanılması ile ilgili olduğu ifade edilmektedir.

Sürdürülebilirliğe dair tanımların bir kısmı da insan edimleri ve bu edimlerin ekolojik çevre, ekonomi ve toplum üzerindeki yansımalarını önceler ve bu kavramlar arasındaki ilişkileri tanımlayan kararlar vermeyi gerektirdiği üzerinde odaklanır (Oktay, 2005: 59). Bu yaklaşıma göre sürdürülebilirlik, çocuklarımız ve torunlarımız için ne çeşit bir miras bırakacağımız ile doğrudan ilişkilidir.

Buraya kadar özetlenen görüşlerden yola çıkarak sürdürülebilirliğin çevresel, ekonomik ve sosyal olmak üzere üçlü bir sacayağı üzerine inşa edildiği anlaşılabilir. Bu üçlü sacayağı, Ankara'daki bir Birleşmiş Milletler Konferansında aşağıdaki gibi şemalaştırılmıştır¹⁵ (bkz: Şekil: 1)

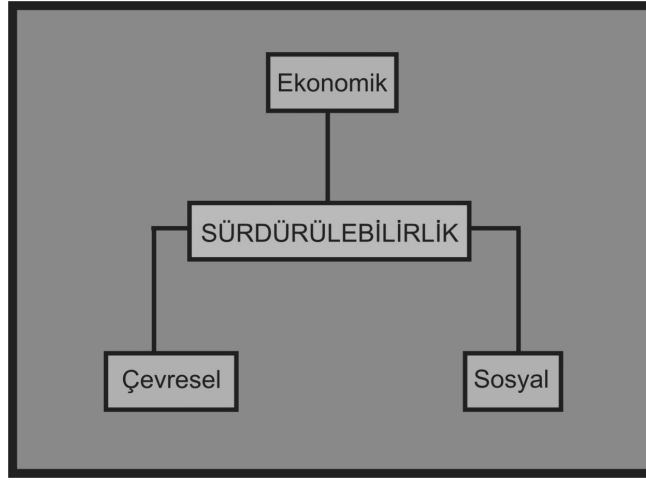
Sürdürülebilirlikle ilgili literatürün işaret ettiği nokta, kavramın farklı düzeylerde algılanması gerektiğidir. Buna göre aşağıda açıklandığı gibi, dört farklı düzeyde incelenebilir. 1-Küresel sürdürülebilirlik, 2- Bölgesel sürdürülebilirlik 3- Ülkesel (ve ülke içinde Bölgesel) sürdürülebilirlik 4- Yerel sürdürülebilirlik.

Küresel sürdürülebilirlik kavramı, dünya genelinde doğal kaynakların nasıl kullanılacağı ve paylaşılacağı, ekolojik çevre üzerinde

¹⁵ BM Yedinci Kentsel ve Bölgesel Araştırma Konferansı: *UN Seventh Conference on Urban and Regional Research*, Ankara (www.arsiv.mmo.org.tr/pdf/10444.pdf).

endüstrileşmenin ortaya çıkardığı baskının nasıl ortadan kaldırılacağı gibi ülkesel düzeyi aşan sorunları kapsamaktadır. Dünya genelindeki bu sorunlar ulusal hükümetler düzeyinde çözülemeyeceği için, Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası gibi uluslararası düzeyde kuruluşların oluşturulmasıdır.

Şekil 1: Sürdürülebilirliğin Üç Ana Kaynağı

Bölgesel sürdürülebilirlik kavramı ise, birden fazla ülkeyi ilgilendiren ancak küresel düzeyde olmayan sorunlarla ilişkilidir. Sorunla doğrudan ilgili tarafların ulusal düzeyin üzerinde bir yapıyla konuyu ele almalarını sağlar. Sorunla birinci düzeyde ilişkisi olmayan küresel yapılara göre, kaynaklara ve sorunlara dair birinci elden bilgi sahibi olmanın avantajı ile çok daha etkin çözümler üretebileceği var sayılarak geliştirilmiştir.

Ülkesel sürdürülebilirlik kavramı, bölgesel düzeyle yerel düzey arasında, ülkelerin ulusal düzeyde ekolojik çevre, ekonomi, sosyal yapı gibi konularda, sürdürülebilirlik konusunda makro düzeyde planlama yapma ve eylem planı geliştirme -ki bu faaliyetlere kabul edilmiş uluslar arası kurallara uygun olarak ulusal düzeyde yasal çerçeve hazırlamak da dahildir- olanaklarını kapsar.

Son olarak yerel sürdürülebilirlik kavramı ise, daha üstteki üç düzeyde alınan kararların doğrudan hayata geçirildiği düzeydir. Bu nedenle de daha üst düzeylerde sürdürülebilirliğe ilişkin alınan her karar ve yapılan her uygulamanın görünürlük kazandığı düzeydir.

Sürdürülebilirlik kavramının her düzeyde ifade ettiği anlam, birbirine eklenmek suretiyle bütüncül bir yaklaşımı ortaya çıkarmakta, ancak karar vericileri, uygulayıcıları ve faydalanıcıları bakımından her düzey farklı bir gruba gönderme yapmaktadır. Yerel ve küresel düzeylerdeki karar verici, uygulayıcı ve yararlanıcıların farklılık göstereceği açıktır. Ancak unutulmaması gereken, dört farklı düzeyin karmaşık bir terkininin ortaya çıkmasının hemen her uluslar arası uygulamada kaçınılmaz olduğudur. Küresel düzeyde birincil sorumluluk uygulamaların gerçek sahipleri olan çok uluslu ticari organizasyonlara ve uluslar arası denetim görevini yerine getirecek olan Dünya Bankası ve IFC gibi bağıli kuruluşlarına ait olacaktır. Bölgesel düzey, uygulamaların yapıldığı ülkelerin hükümetleri -ya da onların adına ulusal devlet şirketleri- ile çok uluslu ticari organizasyonların kurduğu uluslar arası ortaklıklar tarafından temsil edilecektir. Ulusal hükümetler ülkesel düzeyde, ulusal hükümetlerin izni altında uygulama etkinliklerini sürdüren ticari organizasyonlar ise bölgesel sorumluluğu üstlenecektir.

Sistemin sorunsuz biçimde işleyebilmesi için, bu düzeyler arasında müteselsilen devam eden bir sorumluluk ve denetim mekanizması kurulması gerekmektedir. Ancak böylece her düzey sistemin tümünden sorumlu kılınmış olabilecektir.

Buraya kadar yapılan açıklamalar ışığında, var olan dünya sisteminin sürdürülebilirlik anlayışı açısından pek de iyi bir noktada olmadığı görülmektedir. Zira sürdürülebilirlik anlayışı, ekolojik çevreye karşı gerçek ve denetlenebilir bir duyarlılığı ve hayata geçirilmiş eşitlikçi bir düşüncüyü

önceler. İçinde yaşadığımız durum ise, az sayıdaki gelişmiş ülkede devam eden aşırı tüketim, dünyanın geri kalan ve neredeyse %80'inden fazlasını oluşturan ülkelerdeki hızlı nüfus artışı ve bu faktörlerin ekolojik çevre üzerinde yarattığı giderek artan baskıdan ibarettir.

Buna karşın sürdürülebilirlik kavramının temel ilke ve hedeflerini, Mileti'den (1999: 31) aktararak özetlemek, kurulması öngörülen sistemin hedef ve taahhütlerinin anlaşılması açısından açıklayıcı olacaktır: 1-Yaşam kalitesinin korunması ve artırılması, 2-Ekonomik verimliliğin artırılması 3-Sosyal ve nesiller arası eşitliğin/adaletin sağlanması, 4-Çevre kalitesinin korunması ve artırılması, 5-Afet esnekliği ve etki azaltma anlayışlarının birleştirilmesi¹⁶, 6-Karar üretme ve alma sürecince katılımcı ve uzlaşmacı bir yaklaşım sergilenmesi.

Sürdürülebilir Kalkınmanın Tanımları

Sürdürülebilir Kalkınma kavramına ilişkin, uluslar arası alanda da en geçerli olan tanımın Brundtland komisyonu tarafından sunulan raporda önerilen, “bugünün gereksinim ve beklentilerini, gelecek nesillerin kendi gereksinim ve beklentilerini karşılayabilme olanaklarından ödün vermeksizin karşılayabilmektir” (WCED, 1987) ifadesi olduğuna daha önce değinilmişti. Doğaldır ki, 1987 yılında önerilen bu tanımın ardından, kavramın çeşitli boyutlarını öne çıkaran değişik tanımlar önerilmiştir. Bu kısımda, sözü edilen tanımlar teker teker ele alınarak, kavramın hangi boyutlarına odaklandıkları incelenmiş ve kavramla ilgili olarak tam bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır.

¹⁶ Afet esnekliği ve etki azaltma anlayışlarının birleştirilmesi: Incorporate disaster resilience and mitigation.

Öncelikli olarak, Brundtland Raporunun sürdürülebilir kalkınma kavramına ilişkin olarak önerdiği tanımda, “bugünün gereksinim ve beklentileri” ile , “gelecek nesillerin kendi gereksinim ve beklentileri” terazinin iki kefesine konulmuş, iki gereksinim arasında bir denge kurulması önerilmiştir. Temel ilke, gereksinimlerden birini karşılayabilmek için diğerinin gerçekleşme olanaklarından vazgeçmemektir.

Burada gereksinim olarak genellenen kavramlar aslında bu günkü ve gelecekteki nesillerinin ihtiyaç duyduğu sosyal, kültürel, ekolojik, sağlık, barınma, ekonomi ve benzeri gereksinimlerin tümünü kapsamaktadır. Gelecek nesillerin göz önünde bulundurulması durumu, kirliliğe neden olan atıkların ekosistemin kendini yenileyebilme kapasitesi hesaplanarak deşarjı, aksi durumda yeniden kazanımı, yenilenebilir kaynaklardan kaynak kapasitelerinin daralmasına meydan vermeden yararlanılmasını ve son olarak, yenilenemeyen kaynakların sınırlı kullanımını ya da yerlerine yenilenebilir kaynaklar ikame edilmesini gerektirmektedir.

Bu ana tanımdan yola çıkılarak, “Yeryüzünü Önemsemek: Sürdürülebilir Yaşam için Bir Strateji¹⁷ raporunda sürdürülebilir kalkınmanın dinamiği, ekosistemin taşıma kapasitesi olarak belirlenmiş ve “insanın yaşam kalitesinin, bağımlı olduğu ekosistemin taşıma kapasitesinin sınırları içinde kalmak koşuluyla artırılması” (IUCN, UNEP ve WWF, 1991) tanımı önerilmiştir.

Bu tanıma göre, ekonomik kalkınma ve ekosistem birbirini besleyen iki kaynak olarak kabul edilir. Doğal olarak, sürdürülebilir bir kalkınma ancak sürdürülebilir bir ekosistem ile mümkündür. Karşılık olarak sürdürülebilir bir ekonomi anlayışı ekosistemin bozulmasını da engelleyecektir. Gelişme,

¹⁷ Yeryüzünü Önemsemek: Sürdürülebilir Yaşam için Bir Strateji: Caring for the Earth. A Strategy for Sustainable Living.

kaynak tabanının doğru kullanımı, yeni teknoloji ve organizasyonlarla desteklenme ve son olarak da bilginin sağladığı verimlik artışına bağlanmıştır.

Yine aynı rapor içinde, 1980 yılında, “Doğanın Korunması İçin Uluslararası Birlik¹⁸” tarafından hazırlanan ve “Dünya Koruma Stratejisi¹⁹ (IUCN, UNEP ve WWF, 1980) adlı raporda ifadesini bulan, “etik vizyon” a atıfta bulunularak, sürdürülebilir kalkınmanın etik dayanakları olarak dokuz ilke önerilmiştir:

1. Toplum yaşamı için saygı ve özen gösterilmesi (bu, şimdi ve gelecekte, diğer tüm insanlar ve tüm yaşam biçimleri için özen gösterilme görevini tanımlayan etik bir ilkedir),
2. Yaşam kalitesinin artırılması,
3. Yeryüzünün canlılığının ve çeşitliliğinin korunması,
4. Yenilenemeyen kaynakların kullanımının azaltılması,
5. Yeryüzünün taşıma kapasitesi içinde kalınması,
6. Kişisel davranışların ve uygulamaların, sürdürülebilir yaşam etiğine göre değiştirilmesi,
7. Toplumların kendi çevrelerine özen göstermelerinin sağlanması,
8. Gelişim/kalkınma ile koruma arasındaki entegrasyonun sağlanmasına yönelik ulusal bir çerçeve oluşturulması,
9. Sürdürülebilirliğin küresel ölçekte yürürlüğe konması için bir dünya anlaşması / ittifakı oluşturulması.

Bu tarihsel süreçte uluslar arası raporlarda sürdürülebilir kalkınma konusunda ortaya konan tanımlar ve ilkeler, kalkınmanın, üzerinde gerçekleşeceği ekosistemlerin taşıma kapasiteleri ve yenilenebilir kaynak

¹⁸ Doğanın Korunması İçin Uluslararası Birlik: International Union for the Conservation of Nature (IUCN)

¹⁹ Dünya Koruma Stratejisi: World Conservation Strategy.

kullanımına vurgu yaparak, insanın yaşam kalitesini sosyal, ekonomik ve çevresel anlamda yükseltmeye odaklanmaktadır. Barton ve diğerleri (1993) bu durumu, “sürdürülebilir kalkınma, yaşam kalitesinin, sağlığın ve beslenme düzeyinin iyileştirilmesini, kaynaklara ve servislere / sunulan imkânlarla ulaşımında, kişi başına düşen gelirden ve algılanan insan çevresi kalitesinde eşitlik ilkesini beraberinde getirir” biçiminde ifade etmişlerdir.

İncelenen tanım ve ilkelerin ışığında, sürdürülebilirlik kavramıyla birlikte ele alınan kalkınma kavramı yalnızca ekonomik gelişmeyi ifade etmez. Sürdürülebilir kalkınmanın temel hedefi, Blowers’ın (1993) açıklamasıyla, doğal ve yapılaşmış çevreleri iyileştirecek gelişimleri;

1. Doğal varlık stokunun korunmasına olan gereksinim (uygun olan her durumda, herhangi bir kaçınılmaz düşüşü - artışı karşılayarak, toplumun verimini azaltmadan, dengelemek),

2. Dünyanın doğal ekosistemlerini iyileştirme kapasitesine zarar verilmesini engelleme gereksinimi,

3. Daha fazla sosyal eşitliğe ulaşma gereksinimi ve

4. Başarılı üretimler üzerindeki risklerin toplam maliyetine yüklenen vergilerden kaçınma, yollarına uyumlu olarak desteklemektir.

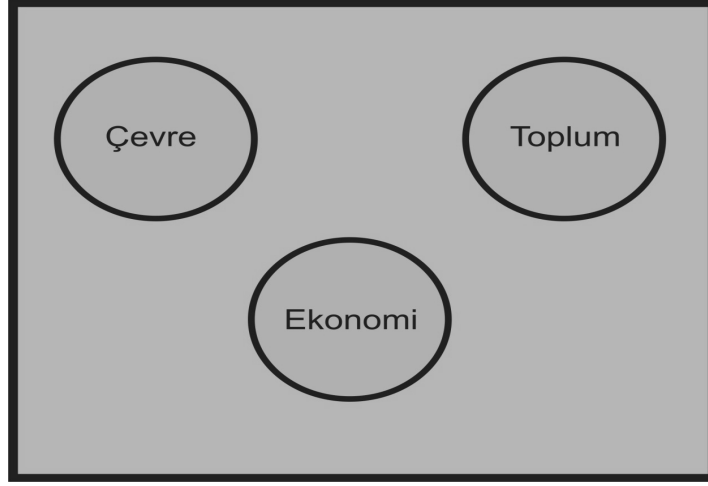
Sürdürülebilir Kalkınmanın Boyutları

Sürdürülebilir kalkınma Hardi ve Zdan’a (1997) göre ekonomi, çevre ve toplum, ya da ekonomik, çevresel ve toplumsal (sosyal) etkiler / boyutlar olarak üç kategoride ifade edilmektedir. Bu üçlü kategorileştirme, kavramın daha iyi bir biçimde çözümlenmesi ve algılanmasına fırsat tanımaktadır. Ancak sürdürülebilir kalkınma kavramı üzerinde, bu üç boyuttan hangisinin daha baskın olduğu tartışma konusudur. Sorun, bu üç boyutun hangi

mekanizmaya göre ve ne şekilde bir bileşim oluşturacağıyla ilgilidir. Bu konuyla ilgili farklı görüşler bulunmaktadır.

Brundtland Komisyonu 1987 yılında sürdürülebilir kalkınma kavramına ilişkin tanımı önermeden önce genel olarak, toplumu oluşturan bu üç kategorinin eş zamanlı ancak birbirinden bağımsız süreçler olarak işlediği biçimindeydi (bkz. Şekil: 2).

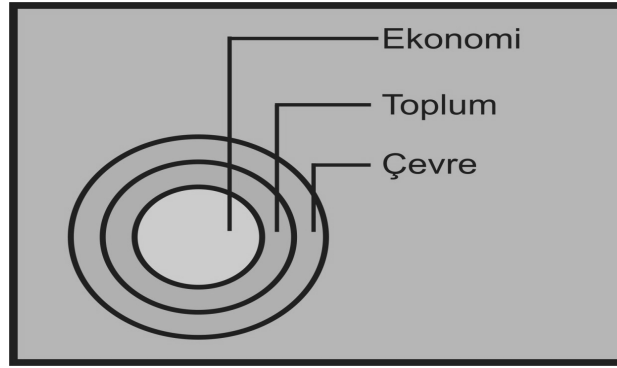
Şekil 2: Birbirinden Bağımsız Eş Zamanlı Süreçler²⁰.

Brundtland Komisyonu Raporundan sonra gelişen ve kategorilerin birbirlerine bağımlı olarak ele alınmasını öneren bakış açısına göre ise, iki farklı yaklaşım söz konusudur. Bunlardan ilkinе göre, ekonomi toplumun ve bu ikili yapı da ekolojik çevre içinde yuvalanmış durumdadır (bkz.: Şekil: 3).

²⁰ Hart (<http://www.epa.gov/r10earth/sustainability/whatisframe.htm> 1999) adresinden alınmıştır.

Şekil 3: Ekonomi ve toplumun ekolojik çevre tarafından kapsandığı sürdürülebilir kalkınma modeli²¹

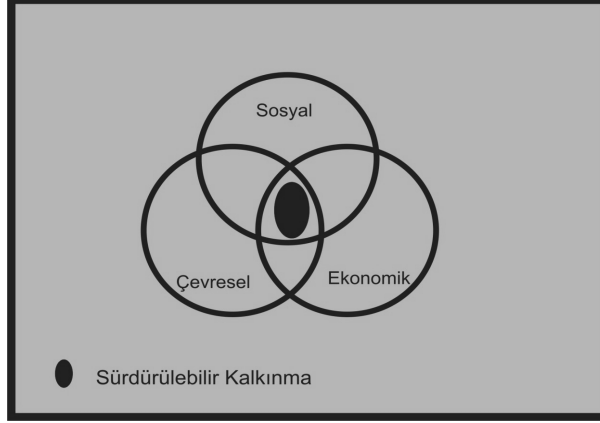
Bu anlayış, “Russian Doll”²² modeli olarak da anılmaktadır. Şematik olarak ekonomi boyutunun merkezci durumda görünmesi, onun birincil faktör olduğu anlamına gelmemektedir. Aksine, ekonomi ve toplum ekolojik çevre tarafından kapsamaktadır. Bu bakış açısına göre alt kategoriler olan ekonomi ve toplum ekolojik çevre faktörüne bağımlıyken, yalnızca ekolojik çevre, ekonomiden ve toplumdan bağımsız olarak varlığını sürdürülebilir (Lovelock, 1988).

Diğer yaklaşımla, Rydin’in (2004) modellemesine dayanır. Bu modelde her üç kategori de kavramın oluşmasında eşit ağırlığa sahip faktörler olarak ele alınır. Günümüzde sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin en çok rağbet gören de bu modelledir. Model, sürdürülebilir kalkınmanın ancak çevresel, ekonomik, sosyal olmak üzere üç kategorideki süreçlerin aynı anda işletilmesi sonucunda sağlanabileceği düşüncesi üzerine kuruludur. Bu nedenle de genellikle üç sütun modeli²³ (ICLEI, 1996; Barton, 2000) olarak anılır (bkz: Şekil: 4).

²¹ Hart, 1999 ve Giddings, Hopwood ve O'Brien 2002'den alınmıştır.

²² Russian Doll: iç içe geçen boyalı ahşaptan Rus bebekleri, matruşka.

²³ Üç sütun modeli: Three pillars model.

Şekil 4: Üç sütun modeli²⁴

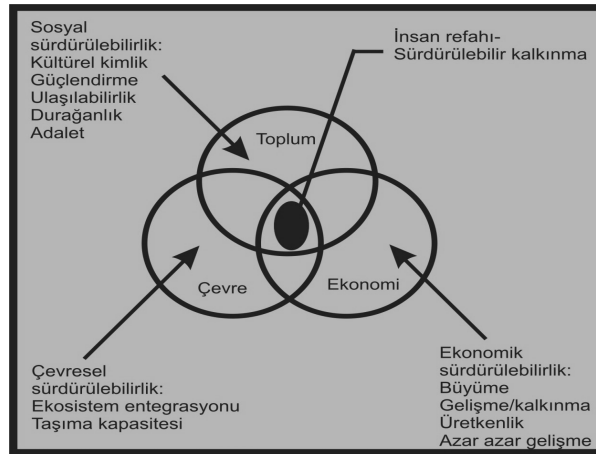
Bu modelde ayrı ayrı ancak birbirleriyle bağlantılı biçimde işleyen çevresel, ekonomik ve sosyal süreçler sonuçta insan için ortak bir değer üretir ve bu değer, üç sürecin kesişim noktası olarak ortaya çıkar. Sürdürülebilir kalkınma da ancak bu üç sürecin birden gerçekleştiği kesişim alanında varlık bulabilir. Kesişim alanında sürdürülebilir kalkınmaya hayat veren bu üç bileşen aynı zamanda teker teker ele alındığında da toplumun ekonomik gelişimini, korunan ve varlığını sürdüren ekosistemi ve dayanağını sosyal adalet ilkesinde bulan sosyal eşitliği temsil eder.

Üç sütun modelinden hareketle, sürdürülebilir kalkınma için dört temel ilkenin gerekliliği öne sürülerek model biraz daha geliştirilmiştir. Buna göre sürdürülebilir kalkınma, varlığını ekolojik çevre, gelecekçilik, eşitlik ve katılım olmak üzere dört ana ilkeye dayandırır. Hayata geçirilen herhangi bir insan ediminin neden olduğu ve ekolojik çevre tarafından karşılanması gereken maliyetin dikkate alınması ekolojik çevre faktörü ile karşılanır. Gelecekçilik ilkesi, bundan sonraki nesillerin de dünya doğal kaynakları

²⁴ Rydin (<http://www.rics-foundation.org/publish/document.aspx?did=3170> 2004) adresinden alınmıştır.

üzerinde bu günkü nesil kadar hak sahibi olduğu ana fikrine odaklanır. Ulusal ve uluslar arası düzeyde doğal kaynaklara ulaşım ve kaynakları adil paylaşma hakkı eşitlik ilkesi ile karşılanır. Son olarak katılımcılık ilkesi, kalkınmayla ilgili olarak karar verme ve alınan kararların uygulanma süreçlerine halkın katılımını ve süreçlerin toplum tarafından denetlenebilmesi için şeffaflığı vurgular. Sürdürülebilir kalkınmanın bu dört ana ilkesi, daha önce sözü edilen üç boyutla örtüştürülerek daha ayrıntılı bir model elde edilir (bkz: Şekil: 5)²⁵.

Şekil 5: Sürdürülebilir kalkınma kavramı

Elde edilen bu model çerçevesinde, insanoğlunun çok boyutlu refahını temsil eden çevresel sürdürülebilirlik, ekonomik sürdürülebilirlik ve sosyal sürdürülebilirlik kavramlarını ayrıntılı biçimde ele almak gerekmektedir.

Çevresel sürdürülebilirlik düşüncesi, bugünkü nesil olarak sahip olduğumuz ve kullandığımız ekolojik çevreyi, şu andakinden daha iyi koşullarla ya da en azından şu anki koşulları koruyarak gelecek nesillere devretmektir. Zira insan edimlerinin devamlılığı, ancak bu edimler

²⁵ Sustainable Architecture (www.arch.hku.hk/research/beer/sustain.htm#1.2) adresinden alınmıştır.

gerçekleştirilirken, doğal kaynaklar üzerindeki baskının kontrol altına alınması ve ekolojik çevreye verilen zararların önlenmesi yoluyla sağlanabilir. Çevresel sürdürülebilirliğin işlerlik kazanabilmesi için aşağıda sıralanan beş koşulun yerine getirilmesi gerekmektedir.

1. Kaynak tüketiminin en az düzeye indirilmesi,
2. Malzeme tüketiminin, tamamıyla tüketim sonrası geri dönüştürülmüş malzemelerden ya da (çevreye zarar vermeden ve kaynak temellerini tüketmeden elde edilmiş) yenilenebilen kaynaklardan elde edilmesi,
3. Atıkların% 100 geri dönüşümünün sağlanması,
4. Enerji kaynaklarının korunması ve enerji kaynaklarının tamamıyla yenilenebilir ve çevreyi kirletmeyen alternatiflere (solar termal ve elektrik, rüzgâr gücü vb.) dayandırılması,
5. Çevrenin geliştirilmesinde ve yapılandırılmasında, biyolojik canlılığa ve çeşitliliğe zarar vermeyecek yöntemler uygulanması.

Ekonomik sürdürülebilirlik, maliyetlerin ötesindeki yararları hesaba katabilmek demektir. Ekonomik faaliyetlerin üzerindeki ekolojik sınırlayıcı olarak tanımlanabilir. Ekonomik maliyetlerle çevresel yararlar arasındaki denge durumunu ifade eder. Bu denge durumu, ekonomik faaliyetler devam ettirilirken, doğal kaynak kullanımına dikkat edilmesi, kaynakların yenilenebilir kapasitesinin korunması, yenilenemeyenlerin idareli kullanımı ve yerlerine yenilenebilir olanlarının ikame edilmesi gibi süreçleri kapsar.

Ekonomik maliyetin azaltılabilmesi için ekolojik çevrenin üzerine kaldırılabileceğinden daha fazla baskı uygulanması gerekliliği, anlamlı bir düşünce tarzını ifade etmez. Zira ekolojik çevrenin içerdiği kaynaklar açısından kendini yenileyememe ve sürekli aşınması, uzun vadede ekonomik maliyet artışını neden olacak ve giderek ekonomik sürdürülemezlik sonucunu doğuracaktır. Bu durumda ekonomik maliyetlerin üzerine, çevresel

gereksinimleri de karşılamak üzere bir ekolojik çevre maliyetli eklenmek zorundadır. Bu maliyet, iş gücü ve ham madde girişine yapılan yatırım gibi zorunlu bir yatırım olarak hesaplanmalı ve gereken finansman mamul ürünün pazarda göreceği talepten elde edilecek gelire karşılanmalıdır.

Sosyal sürdürülebilirlik, -gelişme ve kalkınmayı da kapsayan- ilerleme ile toplumun din, hukuk sistemi, eğitim, gelenekler, iletişim gibi ekonomiden bağımsız bir temel üzerinde şekillenen değerler sistemi ve sosyal normları arasındaki dengeye odaklanır.

Toplumun her bireyi için sağlanan sağlık, formel ve informel eğitim, uygun barınma koşulları, adalet dağıtımı, uygun koşullarda iletişim ve ulaşım gibi hizmetler sosyal dengenin bozulmasına meydan verilmeden sürdürülmesi, sosyal sürdürülebilirliğin dayanağını oluşturur.

Buraya kadar özetlenen bilgilere dayanarak, sürdürülebilir kalkınmanın, ekonomik gelişme, çevrenin korunması, sosyal refah olmak üzere üç boyutunu oluşturan faktörler arasındaki dengenin sağlanabilmesi için, her bir faktöre ilişkin ayrı ayrı gözlem ve ölçüm yapabilmeyi olanaklı kılan bir mekanizmaya gereksinim vardır. Böyle bir mekanizma, her faktöre ait parametreler için ayrı ayrı geliştirilmiş ve sürdürülebilir kalkınmanın yukarıda özetlenen ilkelerine uygun göstergelere ihtiyaç duyar.

Sürdürülebilir kalkınmanın bu ilkeleri Pearce ve diğerleri (1989) tarafından daha da ayrıntılandırılarak, altı maddede toplanmıştır:

1. Sosyal adalet: Toplumdaki tüm grupların, eğitim alma, iş, sağlık sistemi, enerji kaynaklarının kullanımı, konut sahibi olma gibi tüm temel kamu hizmetlerinden eşit olarak yararlanabilme olanağı,

2. Kendi kendini yönetme, toplumun katılımı, demokrasi: Toplumun tüm kesimlerinin planlama ve karar verme süreçlerine katılımı,

3. Yerel ve ithal kaynakların kullanımında sürdürülür bir denge: Hemen tüm yerel gereksinimlerin yerel kaynaklar ve araçlar yoluyla karşılanması. Bunun mümkün olmadığı ve kaynakların ithal edilme zorunluluğunun ortaya çıkması durumunda ise, bu kaynakların en ekonomik ve uygun yollarla ithal edilmesi / sağlanması;

4. Potansiyel yerel ekonominin kullanılması: Yerel halkın gereksinimlerinin karşılanması, iş imkânlarının artırılması, ekonomik eylemlerin doğal kaynaklar ve çevre üzerindeki olumsuz etkilerini en aza indirirken, yerel ekonomi kapasitesinin tam olarak kullanılması,

5. Çevresel koruma: Eko-sistem yaklaşımının asılanması ve uygulanması, doğal kaynakların tüketiminin azaltılması, alan kullanımı, atık malzeme ve emisyon üretimi

6. Kültürel mirasın korunması: Tarihi çevrenin (tarihin önemli objelerinin, kültürünün, mimarisinin, vb.) ve çevre kalitesinin korunması, restorasyonu ve yeniden kullanımı.

Aynı yaklaşımla yapılan bir diğer açıklama ise ifadesini Du Plessis (1998) tarafından geliştirilen bir tabloda²⁶ bulur (bkz: Tablo: 1):

Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının en önemli getirisi, ekonomik büyüme ve kalkınma kavramlarını yeniden tanımlayarak ayrıştırması olmuştur. Bu yaklaşıma göre kalkınma kavramı, elde edilen reel gelir faktörünü önceleyen ekonomik büyüme kavramından farklıdır. Kalkınma ekonomik girdinin artışının yanı sıra, diğer refah göstergelerini de içerir. Yani kalkınma kavramı ekonomik büyümeyi olduğu gibi ekolojik ve sosyal gelişmeyi de kapsar. Bu anlamda sürdürülebilir kalkınma, doğrudan insanlığın toplam yaşam kalitesi ile ilgilidir ve yaşam kalitesinin gelişimindeki devamlılığı ifade eder.

²⁶ Du Plessis, 1998 kaynağından alınmıştır.

Tablo 1: Sürdürülebilir Kalkınma İlkeleri

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA İLKELERİ	
Çevresel	<ol style="list-style-type: none"> 1. Yeryüzünün canlılığının ve çeşitliliğinin korunması 2. Yaşam destek sistemlerinin korunması 3. Yenilenebilir kaynakların sürdürülebilir kullanımı 4. Yenilenemeyen kaynaklarının kullanımının en aza indirgenmesi 5. Çevreye ve bütün yasayan canlıların sağlığına verilen zararın ve kirliliğinin en aza indirgenmesi 6. Kültürel ve tarihi çevrenin korunması
Ekonomik	<ol style="list-style-type: none"> 1. Uluslar ve nesiller arası adaletin teşvik edilmesi 2. Eşit olmayan değiş-tokuştan kaçınılması 3. Bir grubu zenginleştirmek için bir diğer grubun yoksullaştırılmaması 4. Gerçek maliyet fiyatlandırılmasının sağlanması 5. Etik olan tedarik ve yatırım politikalarının teşvik edilmesi 6. Maliyet ve yararların eşit dağıtımının desteklenmesi 7. Yerel ekonomilerin desteklenmesi
Sosyal	<ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan yaşam kalitesinde gelişime izin verilmesi 2. Halklar arasında sosyal adaletin desteklenmesi 3. Kültürel ve sosyal bütünlüğün hesaba katılması 4. Kendine güven ve hür iradenin yükseltilmesi 5. Bireyselden uluslararasına kadar bütün seviyelerde karar almada işbirliğinin ve katılımın cesaretlenmesi 6. Halkın yetkilendirilmesi ve kapasite artırımı için fırsatlar sağlanması

Türkiye’de Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımı

Türkiye’de sürdürülebilir kalkınma kavramı ile ilintili olarak devletin resmi dokümanlarında kayda geçen ilk faktör çevre olmuştur. “Çevre olgusunun geniş bir şekilde ele alınıp, ayrı bir bölüm olarak yer aldığı ilk kalkınma planı 1973-1977 yıllarını kapsayan “Beş Yıllık Üçüncü Kalkınma Planı”dır” (Algan, 2000: 227). Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlanana kadar devam eden anlayış, yalnızca ekolojik çevrenin kirlenmesine odaklanmış durumdadır. Altıncı Plan’dan sonra ise, doğal kaynakların etkin kullanımı anlayışının, çevre kirliliğinin ortadan kaldırılması ya da azaltılması yaklaşımı kadar önemli olduğu anlaşılmıştır.

Sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin uluslararası yaklaşımların ilk kez Türk mevzuatına girmesi ise, 1992 yılında düzenlenen Rio Konferansında imzaya açılan en önemli iki belgeden biri olan Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesinin imzalanarak yürürlüğe sokulmasıyla olmuştur. Ayrıca Türkiye'yi ağır yükümlülük altına sokuyor olmasına karşın, birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi kapsamında da Türkiye'nin özel koşullarından kaynaklanan çekinceleri 2001 yılında tanınip karara bağlandıktan sonra, ulusal mevzuatın düzenlenmesi çalışmaları başlatılmıştır.

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ise anlayış iyice gelişmiş, insan odaklı bir gelişme yönetim anlayışı ile doğal ve kültürel varlıklar ile çevrenin gelecek nesilleri de dikkate alan bir anlayış içinde korunması esasına yer verilmiştir. Verimliliği arttıran, çevreye duyarlı üretim süreç ve teknolojilerinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması ilkesi plana yansıtılmıştır. Gelir dağılımındaki eşitsizlik ve yoksulluğun, sürdürülebilir büyüme ve istihdam, eğitim, sağlık ve çalışma hayatı politikalarıyla birlikte başta özürlüler, yaşlılar, kadınlar, çocuklar ve göç edenler olmak üzere yoksulluk ve sosyal dışlanmaya maruz kalmış kesimlerin ekonomik, sosyal ve siyasal hayata aktif katılımlarını sağlayacak hizmetler sunulması ilkesi benimsenmiştir²⁷.

2002 yılında gerçekleştirilen Johannesburg Zirvesinde sunulan ulusal rapor, Türkiye'nin 1992 Rio Zirvesinden 2002 yılına kadar geçen süre içinde sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde gösterdiği çabaları içermektedir. Kamu sektörü, özel sektör, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşu gibi farklı kesimlerin katılımıyla hazırlanan rapor, Türkiye'nin sosyal, ekonomik ve

²⁷ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), DPT, 25.04.2006.

çevresel durumuna ilişkin verileri altı başlık altında incelemektedir: 1-İkim değişikliği ve sürdürülebilir kalkınma, 2-Biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kalkınma, 3-Yönetişim ve sürdürülebilir kalkınma, 4-Yoksullukla mücadele ve sürdürülebilir kalkınma, 5-Sürdürülebilir kalkınmada İş Dünyası ve Sanayi, 6-Sürdürülebilir Kalkınma için Bilgi ve İletişim.

Bu sürece paralel olarak, 1992 Rio Konferansının bir çıktısı olan Gündem 21 uyarlanarak, UNDP desteği ile YG 21 uygulamaları başlatılmış ve IULA-EMME eş güdümünde “Türkiye’de YG 21’lerin Başlatılması ve Teşviki Projesi” yürürlüğe konmuştur. Bu projeyi Ocak 2000 tarihinde yürürlüğe giren “Türkiye’de Yerel Gündem 21’lerin Uygulanması” projesi izlemiştir. Son olarak ise, “Türkiye Yerel Gündem 21 Yönetişim Ağı Yoluyla BM Binyıl Bildirgesi ve Johannesburg Uygulama Planının Yerelleştirilmesi” programı uygulamaya konulmuştur.

Bütün bu proje ve programlar, katılımcı ülkelerin, 1992 Rio Zirvesinin çıktısı olan Gündem 21’in belirlediği ve sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde saptanan hedeflere uyum sağlamak amacıyla, bir Ulusal Çerçeve Programı geliştirmeyi kabul etmesinin sonucunda gündeme gelmiştir. Türkiye, bu kapsamda 1995 yılında başladığı çalışmalarını 1998 tarihinde Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı (UÇEP)’ni hazırlayarak tamamlamıştır.

Son olarak Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve bağlı kanunları, tüzükleri ve yönetmelikleri üzerinde gerekli düzenlemeler yapılarak, konu yasal bir zemine oturtulmuştur.

Sonuç

Yukarıda incelendiği üzere ülkemizde geliştirilmiş bir kavram olmamakla birlikte, sürdürülebilir kalkınma yaklaşımları uluslar arası yükümlülüklerimiz gereği ülkemizde uygulanmaya başlamıştır. Ancak ülkemizde ne yazık ki, sürdürülebilir kalkınma yaklaşımlarına ilişkin olarak ne kurumlar üzerinden bir kuramsal yaklaşımımız, ne yeterli hukuki düzenlememiz, ne de sürdürülebilirlik alanında aktif olarak istihdam edilecek personelimiz bulunmaktadır. Oysaki antropoloji eğitimi, sürdürülebilir kalkınma uygulamaların, özellikle de sosyal bileşenini oluşturan alanda, sosyal antropologlar için neredeyse sınırsız bir uygulama alanı sunmaktadır.

Hem sürdürülebilir kalkınma uygulamaları alanındaki personel gereksiniminin giderilmesi, hem de sosyal antropologların doğrudan ilgili oldukları bir alanda önlerinin açılabilmesi için hukuksal ve idari boyutta gerekli düzenlemelerin ivedilikle yapılması kaçınılmaz görünmektedir.

Kaynakça

- Ağça, Barçın (2002) “Dünya sürdürülebilir kalkınma zirvesi”, *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, Vol. 7, No.3.
- Algan, Nesrin (2000) *Devlet Politikaları Bağlamında Çevre ve Çevre Korumanın Tarihine Kısa Bir Bakış*, (Türkiye’deki Çevre ve Çevre Korumanın Tarihi Sempozyumu, 7-8 Nisan), Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Barton, Hugh; Davis, Geoff; Guise, Richard (1993) *Sustainable Settlements: A Guide for Planners, Designers, and Developers*, The Local Government Management Board, Bristol.
- Barton, Hugh (2000) “Conflicting Perceptions of Neighbourhood”, In H. Barton (ed.), *Sustainable Communities*, London: Earthscan.

- Blowers, Andrew (1993) *Planning for a Sustainable Environment*, London: Earthscan.
- BM *Yedinci Kentsel ve Bölgesel Araştırma Konferansı*, (www.arsiv.mmo.org.tr/pdf/10444.pdf).
- Du Plessis, Chrisna (1998) *The meaning and definition of sustainable development in the built environment*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), University of Pretoria, Pretoria.
- Giddings, Bob; Hopwood, Bill; O'brien, Geoff (2002) "Environment, economy and society: fitting them together into sustainable development", *Sustainable Development*, Vol. 10, 187–196.
- Gündem 21 (http://www.zeytinburnu-bld.gov.tr/varliklar/Turkce/download/pdf/yerel_kalkinma/1_gundem_21_nedir.doc).
- Gündem 21 nedir? (www.la21.turkey.net 2006).
- Hardi, Peter; Zdan, Terrence (1997) *Assessing Sustainable Development*, International Institute for Sustainable Development, Winnipeg.
- Hart, Maureen (1999) *Guide to Sustainable Community Indicators*, Hart Environmental Data, North Andover.
- ICLEI (1996) *The Local Agenda 21 Planning Guide: An Introduction to Sustainable Development Planning*, International Institute for Environment and Development, Toronto.
- IUCN, UNEP ve WWF (1991) *Caring For the Earth: A Strategy for Sustainable Living*, Gland, Switzerland.
- Levent, Tüzin Baycan (1999) *Sürdürülebilir Bölgesel Kalkınma: Marmara Havzası İçin Bir Yöntem Denemesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi", Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Lovelock, James (1988) *The Ages of Gaia: a Biography of our Living Earth*, Oxford: Oxford University Press.
- Meadows, Dennis H; Meadows, Donella (1972) *Limits to growth, Report to the Club of Rome*, New York: Universe Books, Miletı, Dennis S. (1999) *Disasters by Design: A Reassessment of Natural Hazards in the United States*, Joseph Henry Press: Washington, D.C.

- Oktay, Beşer (2005) *A Model for Measuring the Sustainability of Historic Urban Quarters: Comparative Case Studies of Kyrenia and Famagusta in North Cyprus*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimagusa, Pearce, David W; Markandya, Anil; Barbier, Edward B (1989) *Blueprint for a Green Economy*, Londra: Earthscan Publications Ltd.
- PORTAL on SUSINABILITY (www.aventis-forum.uni-muenchen.de/links/index.html 2002).
- Rydin, Yvonne *In Pursuit of Sustainable Development: Rethinking The Planning System*, (<http://www.rics-foundation.org/publish/document.aspx?did=3170> 2004).
- Selman, Paul (1996) *Local Sustainability: Managing and Planning Ecologically Sound Places*, Londra: Paul Chapman Publishing Ltd.
- SUSTAINABLE ARCHITECTURE (www.arch.hku.hk/research/beer/sustain.htm#1.2)
- Tuğcu, Can Tansel, *Çevre Ekonomisine Teorik Bir Yaklaşım: Sürdürülebilirlik Kavramının Üretim Fonksiyonuna Dâhil Edilebilirliği*, (<http://www.geocities.com/ceteristr/ttugcu3.doc> 2006).
- UN (2002) *Report of the World Summit on Sustainable Development*, (http://www.un.org/jsummit/html/documents/summit_docs.html).
- UNEP *Declaration on the United Nations Conference on the Human Environment*, 5-16 Haziran, 1972, Stockholm. (<http://www.unep.org>).
- WCED (1987) *Our Common Future, Brundtland Report*, Oxford & New York: Oxford University Press.
- Whitelegg, John (1993) *Transport for a Sustainable Future: the case for Europe Belhaven*, London.
- Bauen, Rebecca; Bryan Baker; Kirk Johnson (1996) *Sustainable Community Checklist: First Edition*. Seattle, WA: The Northwest Policy Center; University of Washington.